

Yûsuf'tan sonra Bünyâm'in in ayrılığına dayanamayıp "Gidin, iyice araştırıp Yûsuf ve kardeşi hakkında bana haber getirin ve Allah'ın yardımından ümidinizi kesmeyin" diyerek (Yûsuf 12/87) oğullarını tekrar Mısır'a gönderir. Bu âyetle aynı meâldeki "Lâ tekfâtü min rahmetillâh" âyeti (ez-Zümer 39/53) hat sanatına da intikal etmiştir. Mehmed Âkif Ersoy, "Âtiyi karanlık görek azmi bırakma" mısraıyla başlayan şiirini Yûsuf sûresindeki bu âyetten aldığı ilhamla yazmış ve şiirin başına âyetin metniyle tercümesini de koymuştur. Ya'küb'un oğullarının Mısır'a gidip durumlarını Yûsuf'a anlatmalarını, Yûsuf'un onları affedip babalarını getirmeleri için geri göndermesini ve kardeşlerine gömleğini vererek, "Bunu babamın yüzüne sürün, gözleri açsın" demesini (Yûsuf 12/93), kervanları Mısır'dan ayrılınca Ya'küb'un, "Ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum; sakın bana deli demeyin" (Yûsuf 12/94) şeklindeki sözlerini nakleden âyetler telmih ve iktibas yoluyla edebî eserlerde çokça kullanılmış ve değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Bir yoruma göre Yûsuf'un kokusunu Ya'küb'a sabâ rûzgârı ulaştırmıştır. Bu sebeple âşıkla mâşuk arasındaki haberleşmeyi sabâ rûzgârının sağladığı düşünülür. Karamanlı Nizâmî'nin, "Sen azizin haberin ilteli (ulaştırıl) gülzâra sabâ / Çâk eder hasret ile Yûsuf-ı gül pîreheni" beyti bu düşünce üzerine kurulmuştur. Hz. Ya'küb'un Yûsuf'un gömleğini yüzüne sürmesiyle gözlerinin açılmasını Sâbit, "Sürünce pîreheni Yûsuf'u gül yüzüne / Açıldı dîde-i Ya'küb nergis oldu ferîd" beytiyle ifade etmiştir. Kastamonulu Sa'dî bu hadiseyi, "Meşâmm-ı pîr-i Ken'an'a şemîm-i pîrehen-âsâ / Edip bûy-ı meserret çeşmime nûr-ı basar îrâd" beytiyle anlatmıştır. Sevgiliden gelen en küçük bir haber bile âşık için büyük sevinç kaynağıdır. Bâkî'nin, "Rûşen oldu açılıp dîde-i Ya'küb-ı emel / Demidir menzil-i işret ola beytül'-ahzan" beyti bundan hareketle söylenmiştir. Ya'küb'un Mısır'a giderek Yûsuf'a kavuşmasının ardından hayatında yeni bir dönem başlar: "Şâdmân oldu bugün devr-i kühen-sâl yine / Vuslat-ı Yûsuf ile niteki pîr-i Ken'an" (Bâkî). Türk edebiyatında Ya'küb hakkında çok zengin bir literatür oluşmuştur. Kütüphane katalogları tarandığında bu konuda henüz literatüre girmemiş metinlerle de karşılaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Bican, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul 1301, s. 73-85; Harun Tolasa, *Ahmet Paşanın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 29, 442; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı (Tahlîli)*, Ankara 1987, s. 437, 454; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında*

Mazmunlar ve İzahı (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1996, s. 244-245, 505; Nevin Akkaya, *Türk Halk Şiirinde Özel Adlar*, Balıkesir 1999, s. 25, 124; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 414, 418; Gönül Ayan, "Anadolu Sahasında Yazılmış Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Kurt Motifi", *Türk Halklarının Edebi Geçmiş: Türk Destanları: Uluslararası Sempozyum*, Bakü 2004, s. 64-69; İsmail Soyyığıt, *Bâkî'nin Kasidelerinde Edebi Tasvirler* (yüksek lisans tezi, 2006), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 51-52; Adnan Uzun, "Beytül'-hazen Kavramına Dair", *Ay Vakti*, sy. 68, İstanbul 2006, s. 36-37; Şahin Köktürk, "Halil Oğlu Ali'nin Yusuf ile Zeliha Hikâyesi", *Turkish Studies*, II/4 (2007), s. 607.

MUSTAFA UZUN

YÂKUB BEG

(ö. 1877)

Doğu Türkistan'da
bağımsız bir yönetim kuran
Kâşgar Hanı
(1867-1877).

Muhammed Yâkub Beg 1820 veya 1826-1827 yılında Taşkent yakınlarındaki Pişkent'te doğdu. Babası kadı Pîr Muhammed Mirza'nın (Muhammed Latîf) Timur soyundan geldiği iddia edilirse de bu doğru değildir. Annesi devrin nüfuzlu kişilerinden Şeyh Nizâmeddin'in kız kardeşidir. Eniştesi olan Taşkent Valisi Nur Muhammed'in yardımıyla Hokand Hanlığı ordusuna girdi. 1845'te Hokand Hanı Hudâyâr Han'ın dış ilişkiler memuru oldu. Aynı yıl kumandan (koşbeği) rütbesiyle Akmescid'in (Kızılorda) savunmasını üstlendi. 1853'te Rus Çarlığı'nın yirmi altı gün süren Akmescid kuşatmasına büyük bir başarıyla karşı koyduysa da Akmescid'in Ruslar'ın eline geçmesini engelleyemedi ve ardından Taşkent'e döndü. Ertesi yıl Çimkent'i savunurken tekrar Taşkent'e yönelmeye mecbur kaldı. Burada Hokand Hanlığı'nın fiilen hâkimi olan başkumandan Âlim Kul'a katıldı. Kâşgar Hanı Gasıp Sıddık Beg, Kâşgar ve Yenihisar kalelerindeki Çin birliğiyle başa çıkamayacağını anlayınca Hokand Hanlığı'ndan yardım istedi. Bunun üzerine Âlim Kul, Yâkub Beg'i 1000 kişilik bir kuvvetin başında Kâşgar'a gönderdi (Ocak 1865). Kâşgar'ı kuşatan Çinliler'e karşı koyan Yâkub Beg, Kâşgar halkının takdirini kazandı. Çarpışmalar sırasında öldürülen Gasıp Sıddık Beg'in yerine Hoca Büzürg Han Töre han ilân edildi. Büzürg Han Töre hemen Hokand hâkimine tâbiyet arz edip Yâkub Beg'i kumandanlığa getirdi ve kendisine büyük yetkiler verdi. Büzürg Han Töre'nin yetersizliğinden faydalanıp askerî ve mülkî kadrolara hâkim olan Yâkub

Beg, Büzürg Han'ı devre dışı bırakarak Yenihisar'ı, Kâşgar Yenişehirini, Yarkent ve Hoten'i ele geçirdi (1866). Aksu, Kuça ve Karaşehir'i de alıp hâkimiyet alanını genişletti ve Büzürg Han Töre'nin iktidarına son vererek kendisini Atalık Gazi Ba-Devlet (mesut hükümdar) unvanıyla Kâşgar Hanlığı'nın yeni hâkimi ilân etti (1867). Doğu Türkistan'daki müstakil hanlıkları kendi yönetimi altında birleştirmek isteyen Yâkub Beg, daha sonra Çinliler ve Dunganlar'la (Tungan) mücadeleye girişti, onları Urumçi'den uzaklaştırdı (1870). Ertesi yıl Ruslar tarafından işgal edilen Kulca (İli) dışında bütün Doğu Türkistan'ı egemenliği altına aldı (Baymirza Hayit, s. 146, *El²*, V, 364).

Yâkub Beg konumunu sağlamlaştırmak için Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile diplomatik ilişkiler kurdu. 1872'de Sultan Abdülaziz'e yeğeni Seyyid Yâkub Han Kâşgarî başkanlığında bir elçilik heyeti gönderip yardım ve himaye talebinde bulundu. Kendisine biat ettiğini bildirerek Kâşgar Hanlığı'nın Osmanlı toprağı gibi kabul edilmesini istedi ve askerî malzeme ile eğitim için uzman subaylar talep etti. Bunun üzerine Sultan Abdülaziz'in emriyle bir askerî heyetle çeşitli malzemeler Hindistan üzerinden Doğu Türkistan'a gönderildi. Sultan, Yâkub Beg'e ayrıca mektup, mücevherli bir saat, murassa' hil'at gibi hediyeler yolladı. Burada yapılan törenle Yâkub Beg'e Osmanlı Devleti tarafından "Emîr" unvanı verildi. Yâkub Beg hutbeyi Sultan Abdülaziz adına okuttu, Osmanlı bayrağını göndere çekti, bastırıldığı altın ve gümüş paralara Osmanlı padişahının adını yazdırdı.

Yâkub Beg, Rus Çarlığı ile 8 Haziran 1872'de bir ticaret antlaşması, Hindistan'da bulunan İngiliz koloni idaresiyle de 2 Şubat 1874'te bir antlaşma imzaladı. Böylece kurduğu devlet İngiltere, Rusya ve Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmış oluyordu. II. Abdülhamid'in tahta çıkması üzerine Yâkub Beg, Seyyid Yâkub Han'ı bir defa daha İstanbul'a gönderip yine bazı taleplerde bulundu. Öte yandan Yâkub Beg'in içte ve dışta giderek kuvvetlenmesi doğu komşusu Çin'i bazı tedbirler almaya sevketti. Çin'in Mançu hükümetinin 1877 baharında General Zuo Zontang ve General Liu Cin-tang kumandasında yolladığı ordu Kumul ve Urumçi'yi işgal edip Kâşgar'a doğru ilerlemeye başlayınca Yâkub Beg savunmaya geçti. Aksu etrafındaki Davançing Geçidi civarında şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Ancak Yâkub Beg sayıca üstün düşman kar-

Yakub Beg

şısında geri çekilmek zorunda kaldı ve General Tso Tsung-t'ang'a bir elçilik heyeti gönderip antlaşma yapma isteğini bildirdi. Çinliler 16 Mayıs 1877'de Turfan'ı da ele geçirdiler. Yakub Beg teklifinin kabul edilip edilmediğini öğrenmeden vefat etti (29 Mayıs 1877). Bazı kaynaklarda bir suikasta kurban gittiği kaydedilir. Rivayete göre Hoten Valisi Niyaz Beg'le yardımcısı Aşur Beg, Yakub Beg'i yaverine çok miktarda para vererek zehirletmiştir. Yakub Beg'in ölümü üzerine Çin istilâsı bütün Türkistan'da devam etmiştir. Oğulları arasındaki taht kavgaları ve beylerin kendilerini hükümdar ilân etmeleriyle başlayan iç savaş Kâşgar Hanlığı'nın çöküşüne zemin hazırlamış, kısa süren bir iç çatışmanın ardından duruma hâkim olan oğlu Beg Kuli Beg ertesi yıl Hokand'a kaçmıştır. Çin orduları 16 Aralık 1877'de Kâşgar'ı, 16 Mart 1878'de Doğu Türkistan'ın tamamını işgal etmiş (Saray, s. 207), esir alınan Türk subayları İngilizler'e teslim edilmiştir. Böylece Yakub Beg'in Doğu Türkistan'da kurduğu Kâşgar merkezli devlet sona ermiştir.

Çağdaşlarına göre Yakub Beg, Orta Asya'da ilk defa yarı modern bir devlet kurmuştur. Yine çağdaş kaynaklara göre kendisi Asya'daki diğer hükümdarlardan çok farklı ve üstün özelliklere sahipti. Askerî alanlardaki başarısı, teşkilâtçılığı, kahramanlığı, sade bir hayat sürmesi ve kuvvetli iradesiyle öne çıkmıştır. Ancak bölgenin siyasî, dinî, ekonomik ve sosyal şartları kurduğu devletin yaşamasına imkân vermemiştir. Bazıları da onu İran'da Avşarlılar hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Nâdir Şah'la karşılaştırmakta ve modern yönetimini takdir etmektedir. Yakub Beg, XIX. yüzyılda Orta Asya müslümanları arasında yeni ortaya çıkan siyasal ve modernist uyanış hareketlerinin öncüsü sayılabilir. Öte yandan bazı araştırmacılar, Yakub Beg'i Orta Asya'daki siyasî karışıklıklardan faydalanıp iktidarı ele geçirmek

ve müslüman kitlelerin desteğini sağlayıp bir hânedan tesis etmek isteyen bir maceracı olarak tanıtır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Âtîf, *Kaşgar Tarihi: Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garibesî*, İstanbul 1300, tür.yer.; D. C. Boulger, *The Life of Yakob Beg: Athalik Ghazi, and Badaulet, Ameer of Kashgar*, London 1878; a.m.f., "The Late Yakob Beg of Kashgar", *Central Asian Questions: Essays on Afghanistan, China, and Central Asia*, London 1885, s. 360-395; Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan: Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, İstanbul 1952, tür.yer.; G. J. Alder, *British India's Northern Frontier: 1865-1895*, London 1963, tür.yer.; Wen-Djang Chu, *The Moslem Rebellion in Northwest China: 1862-1878*, The Hague 1966, tür.yer.; R. L. Shukla, *Britain, India and the Turkish Empire: 1853-1882*, New Delhi 1973, tür.yer.; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türklü Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, tür.yer.; Kim Ho-dong, *The Muslim Rebellion and the Kashgar Emirate in Chinese Central Asia: 1864-1877* (doktora tezi, 1986), Harvard University; Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasında Siyasal Münasebetler (1775-1875)*, Ankara 1994, tür.yer.; Veli Uçmaz, *Kaşgar Devleti ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri* (yüksek lisans tezi, 1995), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; R. von Mende-Altaylı, *Die Beziehungen des Osmanischen Reiches zu Kashghar und Seinem Herrscher Ya'qub Beg: 1873-1877*, Bloomington 1999; a.m.f., "Ya'qub Beg", *EP²* (İng.), XI, 255-256; Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması* (trc. Şiar Yalçın), İstanbul 2004, s. 101-114; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, Ankara 2004; *Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri: XVI.-XX. Yüzyıllar* (haz. Ayhan Özyurt v.dğr.), Ankara 2005, s. 81, 86-90, 146; H. Trotter, "The Amir Yakup Khan and Eastern Turkistan in the Mid-Nineteenth Century", *JCAS*, IV/4 (1917), s. 95-112; Tsing Yuan, "Yakup Beg (1820-1877) and the Moslem Rebellion in Chinese", *CAJ*, VI (1961), s. 134-167; Ahmet Rıza Bekin, "Yakup Beğ Zamanında Doğu Türkistan'ın Dış İlişkileri", *DDL*, II/1 (1971), s. 31-44; a.m.f., "Yakup Beğ'in Doğu Türkistan'ı Egemenliği Altına Alması", a.e., II/2 (1975), s. 99-120; C. E. Bosworth, "Kuldja", *EP²* (İng.), V, 364.

MUALLÂ UYDU YÜCEL

YÂKUB BEY

(ö. 741/1340 civarı)

Germiyanoğulları Beyliği'nin kurucusu.

Germiyanlı Kerimüddin Alişir'in oğludur. Hakkındaki ilk kayda Ankara Kızılbaş Camii minberinin 699 (1299) tarihli tamir kitâbesinde rastlanır. Buradan Selçuklular'a bağlı olarak Ankara'da hüküm sürdüğü, nüfuz alanını Kırşehir'e kadar uzattığı anlaşılır. Muhtemelen 1300 yılından itibaren bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Yâ-

kub Bey devri Germiyanoğulları'nın en parlak dönemini teşkil eder. XIV. yüzyılın başlarında kuzey komşuları Osmanlılar hariç, Aydın ve İzmir yörelerine uzanan Antalya, Isparta çevreleriyle yukarı Sakarya havzasını içine alan geniş bir bölgedeki Türk beyleri Germiyanoğulları'na bağlıydı (Varlık, s. 31-35). İbn Fazlullah el-Ömerî, Germiyanoğullarının Türk meliklerinin en büyüğü olup hepsinin memleketine hükmettiğini, hükümet merkezinin Kütahya olduğunu bildirmektedir. Yine Haydar Uryan'dan naklen Germiyanoğulları'nın 40.000 atlı askerinin bulunduğunu yazmaktadır. Cenevizli Balaban'dan naklen de Germiyanoğullarının savaş zamanlarında 200.000 süvari ve piyade askerini teçhizatlı şekilde çıkarabildiğini kaydetmektedir (*Mesâlik*, s. 35). Bu son rakamın Germiyanoğulları'na tâbi Aydın, Menteşe ve Saruhan kuvvetlerinin tamamını ihtiva ettiği ileri sürülmektedir. Yakub Bey zamanında Bizans'tan her yıl 100.000 dinar vergi ve bazı kıymetli eşyanın geldiği de bilinmektedir. Yakub Bey'in büyük hükümdarlar gibi emîrleri, vezirleri, kadırları, hazineleri ve konakları olduğu, sultanlara mahsus her şeye sahip bulunduğu söylenmektedir. Kendisi Ankara Kızıl Bey Camii'nin kitâbesinde "el-emîrül-ecellül-kebir" lakabıyla anılmaktadır. Bizans tarihçisi Gregoras, Germiyanlı Alişir'in (Alisurios) İç Firikya'nın büyük bir kısmını ve Philadelphia'yı (Alaşehir), Menderes çayı civarında yer alan Antiokhia bölgesini ele geçirdiğini yazar. Buradan Alişir oğlu Yakub Bey'in Bizanslılar'la savaştığı ve Menderes civarında fetihler gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Yakub Bey, Menderes nehri yakınlarındaki Tripolis şehrini aldıktan sonra Alaşehir'i kuşattı, bu kuşatmada Sasa Bey ile Aydınoğlu kuvvetleri de hazır bulundu. Bu durum karşısında Bizans imparatoru Küçük Asya'da kalan son arazi parçalarını kurtarmak için teşebbüse geçti, paralı bir askerî birlik olan Katalan kuvvetlerini bu bölgeye yolladı. Bunlarla yapılan savaşta (1304) Germiyanoğulları 8000 süvari ile 12.000 piyadeden meydana geliyordu. Ancak Germiyanlılar az sayıda olmakla beraber profesyonel askerlerden meydana gelen Katalanlar karşısında bozguna uğradı (Lebeau, XIX, 42). Yakub Bey, Alaşehir'i ele geçiremeden geri çekildiyse de 714'te (1314) burayı haraca bağladı.

Daha sonra Yakub Bey subaşı olarak bilinen Aydınoğlu Mehmed Bey'i İzmir yöresine gönderdi. Menteşe Bey'in damadı Sasa Bey de bu yöreye daha önce gelmiş ve Tire ile Ayasuluk'u alıp Sakız adası-